

Przemysław Ciesiółka
Emilia Jaroszewska

STRATEGIE REWITALIZACJI W „KURCZĄCYCH SIĘ” MIASTACH – DOŚWIADCZENIA EUROPEJSKIE

Abstrakt. Jednym z najistotniejszych problemów współczesnego rozwoju wielu miast, zarówno pod względem naukowo-badawczym, jak i praktyczno-decyzyjnym, jest proces „kurczenia się” miast (*shrinking cities*). Przewyciężenie jego negatywnych skutków wydaje się w najbliższym czasie jednym z największych wyzwań polityki rozwoju wielu ośrodków miejskich w Europie. Z tego powodu zachodzi konieczność formułowania i realizacji nowych strategii rewitalizacji „kurczących się” miast na różnych poziomach zarządzania rozwojem. W niniejszym artykule poddano analizie strategię krajową i regionalną we wschodnich Niemczech oraz lokalną we francuskim mieście pokopalnianym Saint-Etienne. Na tej podstawie można stwierdzić, że kluczowym zadaniem władz miast i regionów powinna być współpraca z mieszkańcami, właściwe zarządzanie procesem, indywidualne podejście do każdego przypadku, a przede wszystkim przekonanie lokalnej społeczności, że „kurczenie się” również może oznaczać nowe możliwości rozwoju.

Słowa kluczowe: „kurczące się” miasta, strategie odnowy miast, miasta europejskie

Procesy depopulacji miast prowadzące do ich zmniejszania lub nawet całkowitego zanikania nie są nowym zagadnieniem. W ostatnich latach są coraz częściej kojarzone, zwłaszcza w literaturze zachodniej, z tzw. procesem kurczenia się miast oraz całych regionów (*shrinking cities/regions*). Obecnie głośna dyskusja nad negatywnymi skutkami procesu „kurczenia się” i sposobami radzenia sobie z tym problemem toczy się w szczególności w Niemczech. Przyjmuje się, że od 2000 r. (Wiechmann 2008, Raport UE 2008) rozpoczęła się tam powszechna, ogólnonarodowa debata poświęcona tej tematyce. Chociaż o narastającym problemie degradacji miast, który dotknął przede wszystkim miasta i regiony w Niemczech Wschodnich, mówiło się znacznie wcześniej, to jednak przez długi czas był to temat tabu, niechętnie podejmowany przez przedstawicieli lokalnych władz, dla których strategie rozwoju i wzrostu były nieodłącznie związane. W ostatnich latach to nastawienie nieco się zmieniło, wskutek czego podejmowane są coraz bardziej realistyczne działania rewitalizacyjne i nowe scenariusze rozwoju dla mniejszych, ale już niewyludniających się miast (*cities growing smaller*). Proces „kurczenia się” zaczyna być także postrzegany poprzez pryzmat szans i możliwości zmian.

Celem artykułu jest przedstawienie problematyki miast „kurczących się” oraz scharakteryzowanie podejmowanych działań rewitalizacyjnych, zmierzających do zahamowania negatywnych skutków tego procesu.

1. Założenia procesu „kurczenia się” miast

Mimo że zagadnieniu „kurczenia się” miast poświęconych zostało wiele prac, wciąż nie powstała jednoznaczna definicja miasta „kurczącego się”. Jedną z wielu jest definicja zaproponowana przez Shrinking Cities International Research Network, według której miasto kurczące się to *gęsto zaludniony obszar miejski, na którym z jednej strony występuje znaczny ubytek ludności, a z drugiej obszar ten podlega transformacji gospodarczej z oznakami strukturalnego kryzysu*. Wiele trudności sprawia także identyfikacja i klasyfikacja poszczególnych czynników wywołujących proces „kurczenia się” miast, różnych w zależności od sytuacji społeczno-gospodarczej danego kraju i regionu. Próba taka została podjęta w ramach międzynarodowego projektu badawczego „Propagowanie wiedzy na temat strategii regeneracji w ‘kurczących się’ miastach Europy” (*Cities Regrowing Smaller – Fostering Knowledge on Regeneration Strategies in Shrinking Cities across Europe*)¹. Do projektu do tej pory przystąpili uczestnicy z 26 państw Europy oraz z Australii i Turcji. Udział tak licznej grupy naukowców i ekspertów z różnych krajów pozwoli na szeroką wymianę wiedzy i doświadczeń z zakresu problematyki miast „kurczących się” i strategii ich rewitalizacji, co jest niezwykle istotne, gdyż wciąż brakuje analiz i porównań z perspektywy międzynarodowej.

Podstawowym wskaźnikiem w badaniach nad miastami „kurczącymi się” jest ubytek liczby ludności w określonym przedziale czasu. Złożoność procesu i jego skutków wymaga zastosowania dodatkowych wskaźników społeczno-ekonomicznych. Ograniczanie się do aspektów demograficznych może doprowadzić do błędnych wniosków, zwłaszcza w odniesieniu do dużych miast, które podlegają silnym procesom suburbanizacji, ale nadal pełnią rolę ważnych ośrodków rozwoju i wzrostu gospodarczego. Dlatego nie wszystkie miasta, w których granicach następuje ubytek liczby ludności, należy uznawać za „kurczące się”. Dlatego też należałoby rozpatrywać *shrinking cities* w odniesieniu do występowania obszarów problemowych, pogrążonych w kryzysie społeczno-gospodarczym, nieraz też i środowiskowym (dotyczy to w szczególności miast w starych okręgach przemysłowych).

Miasta „kurczące się” są także obiektem badań w kontekście procesów deindustrializacji i globalizacji (Bontje 2004, Cunningham-Sabot 2009, Wu, Martinez-Fernandez 2009). Globalizacja z jednej strony przyczynia się do rozwoju miast globalnych, koncentrując w tych ośrodkach usługi najwyższego rzędu, przedsiębiorstwa innowacyjne oraz wysokiej technologii, z drugiej strony jest przyczyną negatywnych zjawisk w miastach, zwłaszcza przemysłowych, które nie były w stanie sprostać międzynarodowej konkurencji. Rezultatem jest wzrost zróżnicowania między tymi miastami, które są włączone w globalną sieć, a tymi, które nie zdołały się przystosować do funkcjonowania w warunkach globalnej gospodarki opartej na wiedzy. Jak zauważa Wu i Martinez-Fernandez (2009), te same czynniki, które leżą u podstaw rozwoju społeczno-gospodarczego jednych miast, mogą wywoływać proces „kurczenia się” w innych.

---

¹ Projekt realizowany w ramach Europejskiego programu współpracy w dziedzinie badań naukowo-technicznych (COST) w l. 2009-2012 (www.cost-cires.eu). W skład polskiego zespołu wchodzi: prof. dr hab. Tadeusz Strykiewicz, mgr Przemysław Ciesiołka i mgr Emilia Jaroszevska z Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu oraz dr Szymon Marcinczak z Uniwersytetu Łódzkiego.

2. „Kurczące się” miasta w Europie

W Europie Zachodniej znanych jest wiele przykładów miast „kurczących się”, m.in. stare miasta przemysłowe Glasgow, St. Etienne, Taranto czy Essen. Swego rodzaju drogę od miasta „kurczącego się” do kreatywnego przeszło też hiszpańskie Bilbao, które obecnie jest jednym z klasycznych przykładów rozwoju sterowanego (Stryjakiewicz 2008).

Według danych Komisji Europejskiej (Urban Audit 2007) z 220 dużych i średnich miast europejskich w latach 1996-2001 w 57% średnich miast i 54% aglomeracji miejskich zmniejszyła się liczba ludności. W tej liczbie znalazły się m.in. 22 duże miasta niemieckie, 19 włoskich, 11 brytyjskich i 5 hiszpańskich. W Europie Wschodniej na ogólną liczbę 67 analizowanych miast aż w 53 zachodził proces „kurczenia się”. W rezultacie wyludnianie się miast stanowi szczególne wyzwanie dla polityki prowadzonej przez Unię Europejską (Raport UE 2008). Przewiduje się, że najbardziej procesem „kurczenia się” dotknięte będą regiony i miasta w krajach postsocjalistycznych. Z tego powodu, w odpowiedzi na regres demograficzny i ekonomiczny, konieczne jest formułowanie i realizacja odpowiedniej polityki.

Zadanie to wydaje się jednym z największych wyzwań w najbliższej przyszłości. Jak wykazały badania przeprowadzone przez Turok i Mykhenko (2007)², począwszy od 1990 r. więcej miast odnotowuje ubytek ludności niż wzrost. Wiele traciło mieszkańców w wyniku nasilających się procesów suburbanizacji, podczas gdy w innych nastąpiły silne procesy emigracyjne w kierunku obszarów o lepszej sytuacji gospodarczej. Procesy te przebiegają ze szczególną intensywnością w krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Zachodzący tam od początku lat 90. proces transformacji w połączeniu z ogólnoswiatowymi procesami deindustrializacji i postępującej globalizacji wywołał kryzys społeczno-gospodarczy w wielu regionach i ośrodkach miejskich.

3. „Kurczące się” miasta w Polsce

Brak w Polsce debaty na temat miast „kurczących się” nie oznacza, że problem ten nie występuje. W wyniku przemian ustrojowych w szczególnie trudnej sytuacji znalazły się miasta o słabo zróżnicowanych funkcjach gospodarczych, w których dominującą gałęzią gospodarki był przemysł. Paradoksalnie są to najczęściej miasta, które najdynamiczniej rozwijały się w czasach komunistycznych i w których adaptacja do nowych warunków okazała się szczególnie trudna (Stryjakiewicz 1999). Załamanie się gospodarki skutkujące wzrostem bezrobocia, ubóstwa, segregacji i marginalizacji społecznej w tych miastach przyczyniło się do migracji ludności do ośrodków miejskich oferujących lepsze warunki życia i możliwości zatrudnienia.

Począwszy od lat 90. coraz widoczniejsza staje się polaryzacja struktur społeczno-demograficznych, która przejawia się koncentracją ludności na obszarach metropolitalnych i depopulacją na obszarach peryferyjnych (Węclawowicz i in. 2006). Największe metropolie stosunkowo szybko przystosowały swoją gospodarkę do nowych, rynkowych warunków prowadzenia działalności gospodarczej, natomiast miasta położone na obszarach peryferyjnych oraz miasta o monofunkcyjnej gospodarce dotknął proces „kurczenia się”.

---

² Badania zmian liczby ludności w okresie 1960-2005 w 310 miastach liczących powyżej 200 tys. mieszkańców (z 36 krajów Europy).

To one nadal borykają się z problemami upadku przemysłu, wysokiego bezrobocia, odpływu ludności (zwłaszcza młodej i wykształconej). W miastach tych są całe dzielnice z ludnością o niskim statusie społecznym i ze złymi warunkami mieszkaniowymi, z dominacją starej i zdekapitalizowanej zabudowy zamieszkałej przez ludność o niskich dochodach. Wszelkie działania rewitalizacyjne podejmowane na tych obszarach są zazwyczaj niezwykle trudne i długotrwałe.

Spośród 39 miast polskich, liczących ponad 100 000 mieszkańców, znaczny spadek liczby ludności (w l. 1995-2008) odnotowano w 12 miastach, głównie przemysłowych, z czego ubytek powyżej 10% mieszkańców dotyczył 5 miast górniczych. Jednym z przykładów miasta „kurczącego się” w Polsce jest Wałbrzych, dotknięty głębokim kryzysem społeczno-gospodarczym po likwidacji Dolnośląskiego Zagłębia Węglowego.

Wałbrzych stał się swego rodzaju poligonem doświadczalnym, gdyż nigdy wcześniej w Polsce na taką skalę nie podjęto działań likwidacyjnych. Niestety społeczno-ekonomiczne koszty wspomnianej decyzji okazały się bardzo wysokie. Obecnie po 20 latach od rozpoczęcia transformacji polskiej gospodarki współczesny Wałbrzych kojarzony jest z jednej strony, tej lepszej, z Wałbrzyską Specjalną Strefą Ekonomiczną, a z drugiej, tej gorszej, z nadal istniejącą i widoczną na ulicach biedą, dużym bezrobociem i biedaszybami. Oprócz strategii mających na celu poprawę sytuacji gospodarczej miasta, konieczne staje się również podjęcie działań rewitalizacyjnych, mających na celu poprawę jakości życia mieszkańców oraz zachowanie kulturowego dziedzictwa związanego z prowadzoną od stuleci działalnością górniczą. Jednym z pierwszych przedsięwzięć Lokalnego programu rewitalizacji Miasta Wałbrzycha na lata 2008-2015 będzie przekształcenie byłej kopalni Julia w Park Wielokulturowy „Stara Kopalnia”. Ten bardzo ciekawy projekt może stać się w najbliższej przyszłości nową wizytówką miasta.

4. Strategie rewitalizacji „kurczących się” miast w Europie

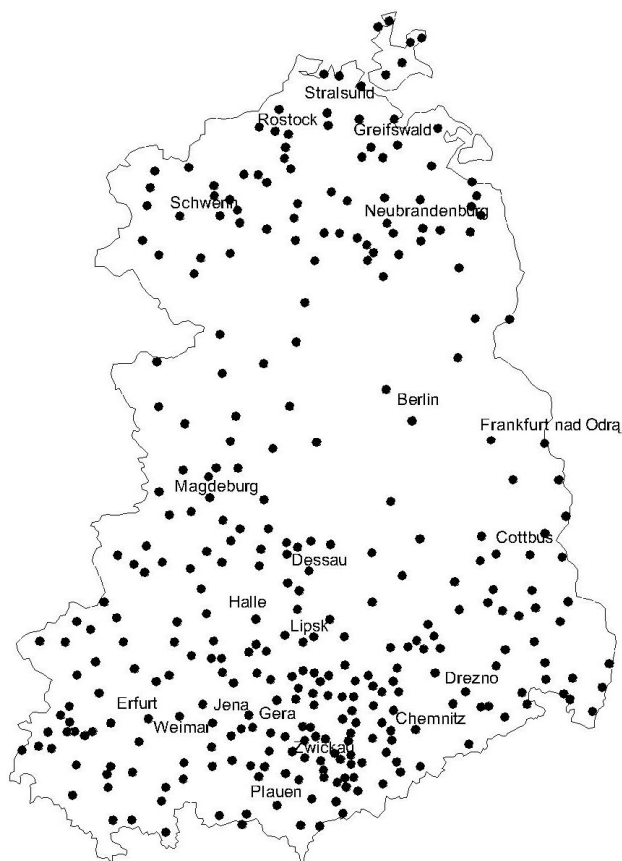
Najwięcej projektów mających na celu zahamowanie procesu „kurczenia się” miast realizowanych jest we wschodnich Niemczech. Wiele inicjatyw podejmowanych jest w ośrodkach pokopalnianych, w których skutki kurczenia się są najbardziej odczuwalne. W niniejszym rozdziale opisane zostały strategie rewitalizacji „kurczących się” miast na trzech poziomach zarządzania rozwojem: krajowym (program Stadtumbau Ost w Niemczech), regionalnym (program IBA Urban Redevelopment Saxony Anhalt w Niemczech) i lokalnym (strategia rewitalizacji miasta Saint-Etienne we Francji). Uwarunkowania procesu „kurczenia się” na tych obszarach są pod wieloma względami zbieżne z obserwowanymi w Polsce, dlatego strategie te mogłyby znaleźć zastosowanie również w naszym kraju.

4.1. Program przebudowy miast na wschodzie – Stadtumbau Ost

Wschodnie Niemcy już za czasów socjalizmu znacznie się wyludniały. Po zjednoczeniu Niemiec proces ten przybrał na sile. W latach 1991-2001 pięć landów byłego NRD opuściło ponad 1,7 mln osób, z reguły młodych (Bryx, Jadach-Sepioło 2009). Spowodowało to obniżenie się przyrostu naturalnego i spadek liczby ludności o kolejne 700 tys. W rezultacie w 1998 r. prawie 1 mln mieszkań pozostawało pustych (Pfeiffer, Simons, Porsch 2000).

Z tych powodów opracowywano nowe strategie, zmierzające do zahamowania negatywnych skutków wyludniania się wschodnich Niemiec. Jedną z nich był Program przebudowy miast na wschodzie (*Förderprogramm Stadtumbau Ost*) z budżetem około 2,5 mld euro realizowany w latach 2002-2009. W programie uczestniczyło około 250 miast i gmin (w tym 8 dzielnic Berlina), które zostały wybrane na podstawie konkursu (Jędraszko 2005) (ryc. 1).

Celem projektu było zapewnienie dalszego istnienia miast wschodnich Niemiec w warunkach zmian podstaw gospodarki i trendów demograficznych, przez podniesienie ich atrakcyjności jako miejsca życia i pracy oraz stworzenie komunalnych mechanizmów sterowania zmianami przy malejących dochodach gmin (Jędraszko 2005). W ramach programu przede wszystkim zredukowano nadmiar mieszkań przez wyburzenie 1/3 pustostanów. Działania te były finansowane przez landy i państwo. Podejmowane inicjatywy zmierzały też do zwiększenia atrakcyjności miast dotkniętych „kurczeniem się”. Skupiono się w szczególności na przystosowaniu struktur zagospodarowania do nowej sytuacji poprzez utrzymanie infrastruktury społecznej (m.in. szkół, przedszkoli, opieki zdrowotnej, transportu zbiorowego) oraz zapewnienie funkcjonowania infrastruktury technicznej. Działania rewaloryzacyjne finansowane były w 1/3 przez gminy, landy i państwo (Cieśla 2009).

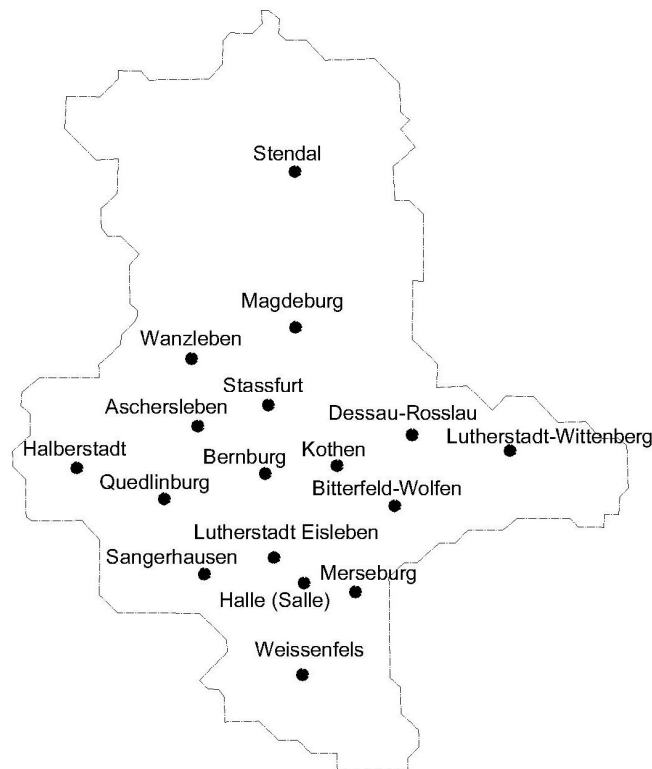
Ryc. 1. Miasta byłego NRD uczestniczące w projekcie Stadtumbau Ost
Źródło: opracowanie własne

Projekt mimo dużej efektywności i dostrzegalnych zmian spotkał się z krytyką, dotyczącą szczególnie metod zarządzania procesem wyburzeń. Zarzuca się mu faworyzowanie właścicieli ze szkodą dla najemców, a także brak spójności z innymi politykami przestrzennymi, prowadzonymi w miastach wschodnich Niemiec. Wydaje się jednak, że proces wyburzania może doprowadzić do powstania miasta zwartego (*compact city*), wymagającego niewielkich kosztów funkcjonowania.

4.2. Program IBA Urban Redevelopment Saxony-Anhalt

Saksonia-Anhalt, jeden z pięciu landów wschodnich Niemiec, w latach 1989-2009 stracił około 17% mieszkańców, liczba ludności spadła z 2,9 mln do 2,4 mln. Doprowadziło to do powstania ponad 14% pustostanów (Pfeiffer, Simons, Porsch 2000). Władze regionalne zdecydowały o uzupełnieniu programu Stadtumbau Ost opracowaniem nowej koncepcji odnowy.

W projekt International Building Exhibition (IBA) Urban Redevelopment Saxony-Anhalt 2010 w latach 2002-2010 zaangażowane zostało prawie 207 mln euro, z czego część pochodziła ze środków Unii Europejskiej a także prywatnych inwestorów. Były to zatem środki znacznie mniejsze niż w projekcie Stadtumbau Ost, w związku z czym podejmowane działania miały zupełnie inny charakter. Projekt realizowany był w 19 miastach landu (ryc. 2), w których „kurczenie się” z powodu niewielkiej skali ośrodków jest silnie odczuwane.

Ryc. 2. Miasta uczestniczące w projekcie IBA Urban Redevelopment Saxony-Anhalt 2010

Źródło: opracowanie własne

Szczególny nacisk w strategii położono na centra miast. Najważniejszym celem było opracowanie metodologii działań rewitalizacyjnych w miastach „kurczących się”, a nie podejmowanie konkretnych zadań. Szczególny nacisk położono na edukację, tożsamość

miasta, krajobraz, rewaloryzację dziedzictwa kulturowego i materialnego. Głównym hasłem IBA było „Mniej – to przyszłość”. Autorzy projektu starali się zastanawiać nad funkcjami, jakie mogą pełnić miasta w przyszłości, bez definiowania ich raz na zawsze (Komorowska 2010). Projekty wymagały od projektantów i włodarzy miast intensywnych kontaktów z lokalną społecznością w celu wypracowania metod wyjścia z sytuacji kryzysowej. Starano się wspólnie dowieść, że „kurczenie się” może również oznaczać rozwój.

W Dessau-Rosslau realizowany był projekt zatytułowany „Kiedy znikają budynki, pojawia się krajobraz”, którego założeniem była realizacja pasa zieleni w miejscu wyburzonej zabudowy. Pod hasłem 400 m² zachęcano mieszkańców do przejmowania leżących w obrębie pasa zieleni działek i zagospodarowywanie ich w dowolny sposób. W rezultacie powstają ogrody, hodowle pszczół, podwórka itp.

W Wittenberdze, w związku z bogatą historią miasta związaną przede wszystkim z działalnością Marcina Lutra, postawiono na stworzenie ośrodka akademickiego. Zgodnie z projektem Campus Wittenberg przekształcono zabudowę w centrum miasta na potrzeby studentów, którzy będą się kształcić w zakresie dialogu międzykulturowego. Powstały obiekty przeznaczone w szczególności dla studentów z zagranicy. Zdaniem władz Wittenbergi, tzw. czasowi mieszkańcy staną się motorem rozwoju gospodarczego, ale i intelektualnego regionu.

IBA jest czasem krytykowana za brak konkretnych efektów działań. Nadrzędnym celem projektu było jednak zwrócenie uwagi mieszkańców na problemy wyludniających się miast, co miało zachęcić prywatnych inwestorów do inwestowania w ich odnowę i to się w dużym stopniu udało.

4.3. Strategia rewitalizacji „kurczącego się” Saint-Etienne

Jednym z najbardziej wyludniających się miast we Francji jest położone 60 km na południowy zachód od Lyonu Saint-Etienne. W latach 1962-2006 ubyło tam prawie 35 tys. mieszkańców. Było to spowodowane przede wszystkim upadkiem przemysłu ciężkiego i wydobywczego, które stanowiły podstawę zatrudnienia w Saint-Etienne. Z tego powodu podejmowanych jest wiele działań, zmierzających do zatrzymania procesu „kurczenia”.

Najnowsza strategia rewitalizacji ma na celu stworzenie z miasta atrakcyjnego miejsca do życia. Głównym celem jest zatrzymanie napływu uboższych mieszkańców i zachęcanie do osiedlania się w Saint-Etienne klasy średniej i wyższej. Z tego powodu działania koncentrują się na renowacji budynków, nie tylko w centrum, ale i na peryferiach, renowacji przestrzeni publicznej, a przede wszystkim na działaniach o charakterze kulturalnym (Roth 2008). Działania te zmierzają do stworzenia z Saint-Etienne miasta kreatywnego. Od kilkunastu lat organizowane jest jedno z najważniejszych w Europie biennale wzornictwa i projektowania, w 1987 r. powstało Muzeum Sztuki Współczesnej. W ostatnich latach utworzono w mieście szkołę designu. Od 2009 r. mieści się ona w dawnej fabryce broni, zlokalizowanej w centrum miasta, nazwanej Cité du Design. W jej skład wchodzi kompleks hal fabrycznych i magazynów a także nowo wzniesione budynki, wewnętrzne uliczki i ogrody. Idea miasta designu ma nawiązywać do produkcyjnej przeszłości miasta, a jednocześnie ma być wizją rozwoju na najbliższe lata.

Pomysłem na rewitalizację „kurczącego się” Saint-Etienne jest zatem sterowana przez władze gentryfikacja. Podejmowane działania prowadzą do stworzenia swoistej aury, która ma przyciągać nowych mieszkańców. Jest to bardzo dyskusyjny sposób odnowy miasta, wydaje się jednak przynosić skutki. Saint-Etienne często jest kojarzone z modą i sztuką i nie przeszkadza w tym bliskość dużego ośrodka, jakim jest Lyon.

5. Podsumowanie

Strategie podejmowane w Niemczech i Francji zmierzające do zahamowania negatywnych skutków procesu „kurczenia się” nie są jednoznacznie oceniane. Ewentualne rezultaty tych strategii w postaci zatrzymania odpływu ludności mogą być widoczne po latach. Pierwsze wyniki dowodzą, że niezwykle istotny w rewitalizacji wyludniających się miast jest udział społeczności lokalnej, a przede wszystkim jej akceptacja podejmowanych działań. Okazuje się, że tradycyjne metody planowania rozwoju często są nieskuteczne.

Wymagane jest zatem indywidualne podejście do każdego przypadku, ponieważ w tym zakresie nie ma uniwersalnych rozwiązań. Kluczowe wydaje się stwierdzenie, że „kurczenie się” nie musi oznaczać upadku miasta. Mniejsze miasto zapewnia lepszy dostęp do infrastruktury społecznej i technicznej. Strategie rewitalizacji wyzwalają w mieszkańcach i władzach miast pomysły na rozwój, być może niemożliwe do zrealizowania w czasach dobrobytu. Mniejsze miasto, z odnowionymi budynkami, z dużym udziałem terenów rekreacyjnych może stać się niezwykle atrakcyjnym miejscem do życia. Z tych powodów wydaje się, że wiele założeń projektów realizowanych w Niemczech i Francji mogłoby znaleźć zastosowanie również w Polsce.

Literatura

- Bontje M., 2004, *Facing the Challenge of Shrinking Cities in East Germany: The Case of Leipzig*. Geojournal, Vol. 61: 13-21.
- Bryx M., Jadach Sepiolo A. (red.), 2009, *Rewitalizacja miast w Niemczech*, Instytut Rozwoju Miast, Seria Rewitalizacja miast polskich, t. 3, Kraków.
- Cieśla A., 2009, *Program Stadtbau Ost – narzędzie rewitalizacji kurczących się miast we Wschodnich Niemczech*, Regioportal.
- Cunningham-Sabot, 2009, *Shrinkking Cities in France and Great Britian: A Silence Process?* [w:] Pallagst K. et al., *The Future of Shrinking Cities – Problems, Patterns and Strategies of Urban Transformation in a Global Context*. IURD, Berkeley.
- Jędraszko A., 2005, *Kurczenie się miast*, Urbanista nr 8/2005, Warszawa, s. 9-12.
- Komorowska M., 2010, *Potencjał pustki – miejska odnowa w Niemczech*, Architektura 6/2010, s. 14-18.
- Pfeiffer U., Simons H., Porsch L., 2000, *Wohnungswirtschaftlicher Strukturwandel in den neuen Bundesländer*, Bericht der Kommission, Fraunhofer IRB Verlag.
- Roth H., 2008, *Between Industrial Reconversion and Cultural-led Regeneration: The Case of Saint-Etienne*, SCiRN Conference, Chicago (maszynopis nieopublikowany).
- Raport Departamentu Rozwoju Regionalnego i Polityki Spójności UE 2008: *Shrinking Regions: a Paradigm Shift in Demography and Territorial Development*.
- Skalski K., 2009, *Rewitalizacja we Francji – zarządzanie przekształceniami obszarów kryzysowych w miastach*, Instytut Rozwoju Miast, Seria Rewitalizacja miast polskich, t. 2, Kraków.
- Strykiewicz T., 1999, *Adaptacja przestrzenna przemysłu w Polsce w warunkach transformacji*, Wyd. Naukowe UAM, Poznań.

- Stryjakiewicz T., 2008, *Regiony kreatywnej wiedzy – zarys międzynarodowego projektu badawczego ACRE*. Biuletyn KPZK PAN, z. 237, s. 129-145.
- Turok I., Mykhnenko V., 2007, *The Trajectories of European Cities, 1960-2005*. Cities, Vol. 24, N° 3: 165-182.
- Węclawowicz G., Bański J., Degórski M., Komornicki T., Korcelli P., Śleszyński P., 2006, *Przestrzenne zagospodarowanie Polski na początku XXI wieku*, Monografie 6, IGIPIZ PAN, Warszawa.
- Wiechmann Th., 2008, *Conversion Strategies under Uncertainty in Post-Socialist Shrinking Cities – The Example of Dresden in Eastern Germany*, [w:] Pallagst K. et al., *The Future of Shrinking Cities – Problems, Patterns and Strategies of Urban Transformation in a Global Context*. IURD, Berkeley.
- Wu T., Martinez-Fernandez C., 2009, *Shrinking Cities: A Global Overview and Concerns about Australian Cases*, [w:] Pallagst K. et al., *The Future of Shrinking Cities – Problems, Patterns and Strategies of Urban Transformation in a Global Context*. IURD, Berkeley.

Informacje dot. projektu „Cities Regrowing Smaller – Fostering Knowledge on Regeneration Strategies in Shrinking Cities across Europe” oraz teoretycznych zagadnień procesu „kurczenia się” miast pochodzą ze stron internetowych www.cost-cires.eu oraz www.shrinkingcities.org.

Dane nt. audytu miejskiego (m.in. Urban Audit 2007) można znaleźć na stronie internetowej: www.urbanaudit.org.

Informacje dot. strategii rewitalizacji „kurczących się” miast w Niemczech zaczerpnięto ze stron internetowych www.iba-stadtumbau.de oraz www.stadtumbau-ost.info.

RENEWAL STRATEGIES IN „SHRINKING CITIES”: EUROPEAN EXPERIENCES

Abstract: One of the most important problems of the present-day development of many cities, both in theoretical-research and practical decision-making terms, is the process of their shrinking. Fighting adverse effects of the shrinkage seems to be one of the greatest challenges of development policy for the nearest future in many cities of Europe. That is why it is necessary to formulate and implement new strategies of renewal of the shrinking cities at various levels of development management. The present article offers an analysis of the national and regional strategies in eastern Germany and the local one in the French post-mining town of Saint-Etienne. One can conclude on their basis that the key tasks of the urban and regional authorities should be co-operation with the residents, proper management of the process, an individual approach to each case, and first and foremost, convincing the local community that shrinking can also mean new growth possibilities.

Key words: shrinking cities, urban renewal strategies, European cities.

Mgr Przemysław Ciesiółka
Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Mgr Emilia Jaroszewska
Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej
Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu
Poznań